

Kap 8 : Karl XIV Johan (III) (1818-1844) – ”Slutet på historien”.

*Vi blir alla konservativa så fort
vi har något att konservera.*
Svenskt visdomsord.

Genom att Karl Johan redan som kronprins tagit över riksstyret innebar kröningen den 7 september 1818 ingen större förändring av hans ställning. Hans militära karriär var över sedan Parisfreden den 20 november 1815 & han hade redan vid ankomsten inlett sin ”civila” verksamhet. Andreen (1958) sammanfattar Höjer (1943) om vad denna innebar:

Under hela sin långa bana som svensk kronprins och konung ägnade Karl Johan stor uppmärksamhet åt finanspolitiken. Tidtals sysselsatte denna gren av regeringsverksamheten hans tankar i så hög grad, att man kan tala om ett allt uppslukande intresse, en formlig finansmani. Alla, som kommo i hans närhet, t. o. m. hovets damer, fingo göra sig beredda att åhöra långa, impulsivt turnerade monologer om växelkurser, statslån m. m. Övertygad om sin ofelbara sakkunskap som finansman var han i denna egenskap mindre än eljest benägen att fästa avseende vid rådgivares uppfattningar, om de kommo i strid med hans egen.¹

Fredssluten 1815 förändrade i ett slag Karl Johans ställning. På världsteatern uppfördes icke längre några scener, i vilka han kunde spela med. Hans naturliga ambition blev då att gestalta den honom förbehållna rollen så självständigt som möjligt. Han ville genomföra sin egen valutapolitik, avskaffa ackordsväsendet inom officers- och ämbetsmannakåren [överlåtelsesummor i stället för pension], främja näringslivets utveckling, understödja konst och vetenskap. Han ville vara i stånd att belöna anhängare, avvärja motståndare och binda inflytelserika män vid sin person. Sist men icke minst drevs han av sin misstänksamhet och begripliga osäkerhetskänsla att lägga ned ansevärda summor på övervakning och propaganda. Allt detta krävde stora finansiella resurser, men det fatala var, att de extraordinära penningkällorna sinade, i och med att de krigiska förvecklingarna upphörde. Efter ett par år kunde man skönja botten i Guadeloupefonden.²

* * *

Karl Johans ekonomiska verksamhet 1815-1818 beskrivs i Brisman (1908), Tingsten (1931: ss. 58-280), Höjer (1943: ss. 386-450), Andreen (1958), Girod de l'Ain (1968: ss. 550-553), Åstrand (1973), Sjöberg (1978) & Sjöström (2009: ss. 74-113). Störst uppmärksamhet har ägnats de s k Guadeloupefonden. Jag beskriver kortfattat deras tillkomst & användning:

Guadeloupe är en ö i franska Västindien, som under Napoleonkrigen erövrades av Storbritannien. Ön ingick i betalningen för att Sverige skulle ansluta sig till den 6:e koalitionen mot Napoleon. Den 3 mars 1813 överlämnades den till svenska kungahuset, som en kompensation för att Napoleon tagit i beslag eller hotade ta i beslag Karl Johans franska egendom. Vid freden i Paris den 30 maj 1814 återgick ön i fransk ägo, men svenska kungahuset kompengersades med 24 miljoner franc (= 1,056,092 pund sterling ≈ 10 miljoner riksdaler enligt Hamburg-kursen 1815-16 ≈ 1.25 miljarder i SEK 2015). Summan utbetalades månadsvis juli 1815 till juni 1816.

¹ Andreen 1958: s. 128.

² Andreen 1961: s. 238-239.

Inför tronföljarvalet hade Karl Johans sändebud Fournier utlovat att han skulle betala den svenska statsskulden – den 30 juni 1815 = 4,155,926 riksdaler – med egna medel. Detta skedde faktiskt. 50 procent av Guadeloupedelnen användes till det ändamålet. (En tredjedel av skulden till Holland, Belgien & Genua. Hela skulden till Hamburg & Leipzig. Grunden för nedskrivningen av skulden till Holland, Belgien & Genua tycks ha varit ett beslut av 1812 års riksdag att skriva av alla skulder i statsobligationer som ägdes av personer i Frankrike och i länder som kontrollerades av Frankrike.) Resterande 50 procent av Guadeloupe-medlen användes till stödköp av svensk valuta (25 procent), till affärskrediter (20 procent) & till allmänna ändamål (fem procent). Sommaren 1817 var medlen förbrukade.

Karl Johans apanage var inledningsvis ganska snålt tilltaget, men höjdes 1812 till 100 tusen riksdaler. 1817 utnyttjade han Guadeloupedelnen för att göra sig ekonomiskt oberoende av riksdagen. Han lyckade få den att godkänna en evig ränta på 5 procent av den halva del av Guadeloupe-medlen som han ”lånat ut” för att betala statsskulden = 200 tusen riksdaler årligen = dubbla apanaget. Summan skulle utbetalas i ”evärderlig tid” till honom och hans efterkommande. Den var dock inte inflationsjusterad utan smalt med tiden ihop till en obetydlighet – från 25 miljoner SEK (1817) till 300 tusen (1983).

Juridiken kring äganderätten av medlen & rimligheten av den eviga räntan diskuterades från dag 1. Den monarkistiska versionen har varit att svenska folket skulle vara tacksamt för att Karl Johan använde sin privata förmögenhet för Sveriges väl. Eftersom Guadeloupedelnen skulle vara en ersättning för Karl Johans franska egendom har gjorts försök att beräkna denna. De siffror som nämns är av storleksordningen 50 miljoner SEK. Den republikanska versionen har varit att Karl Johan enbart hade nyttjanderätten; att Guadeloupedelnen därför inte var hans och att räntan var både olaglig & orimlig. Riksdagen har dock aldrig velat ta ställning till juridiken, utan nöjt sig med att räntan var ett riksdagsbeslut. Inte heller avskaffades den 1983 utan blev en del av apanaget, vilket innebär att den nu är inflationsjusterad.

Ytterligare medel som Karl Johan disponerade var Barthélemyfonden, piasterfonden, rubelfonden & pommerska fonden. Dessa användes som säkerhet i lån av utländska banker vilket 1826 tog en ända med förskräckelse.

*

Efter sitt hedersdoktorat i Giessen ansåg sig Karl Johan vara något av nationalekonomisk expert: Merkantilist & fysiokrat i upplysningstidens anda. Som merkantilist eftersträvade han ett fast penningvärde & en positiv handelsbalans. Handelsbalansen upprätthölls genom en silvermyntfot, importförbud & skyddstullar. Som fysiokrat stödde han lant- & skogsbruket, kommunikationerna och gruvnäringen (d v s exportnäringarna) på bekostnad av annan industri (som han betraktade som ”tärande”). Det finns ett känt yttrande från 1816: ”Det är möjligt att i detta land finnas 300 personer, som äro skickligare militärer än jag; jag känner dem icke, ehuru jag anser möjligt att de finnas. Men i det som tillhör den högre finansen står jag icke tillbaka för någon, ty detta har länge utgjort föremål för mitt särskilda studium.”³

³ Brisman 1908: s. 103-104.

Karl Johans försök 1815-1834 att genom stödköp, låsta växelkurser & andra åtgärder återställa de svenska sedlarna till sitt ”rätta” värde, har blivit mycket omskrivet. Eftersom Sverige hade en silvermyntfot var sedlarna i teorin inlösbare i silver, men riksbanken hade 1745 & 1803 inte tillräckligt med silver för att lösa in dem till deras fulla värde, utan de skrevs ned, en s k myntrealisation. Sedelutgivningen 1808-09 placerade återigen Sverige i samma situation, men Karl Johan ville i det längsta undvika ytterligare en myntrealisation, utan hoppades att högkonjunkturen & hans egna åtgärder skulle normalisera läget. Karl Johans förhoppning verkar ha varit att genom växelkursen även kontrollera inflationen, men eftersom han inte erkände inflationen som begrepp är hans resonemang svårt att följa. Som jag fattar det ansåg han penningvärdetsförsämringen vara en form av bedrägeri & orsakad av valutaspekulanter.

Merkantilisterna hade tre teorier om penningvärdet: Kvantitetsteorin om sedelmängden, fondteorin om metallvärdet & hypoteksteorin om tilltron till banksystemet. I praktiken fanns även en fjärde variant, sedelmerkantilism eller nominalism, om kreditexpansion med begränsad säkerhet, en kombination av fond- & hypoteksteorin. Den Karl Johan-vänliga linjen har varit att hans åtgärder var korrekta i teorin, men att han saknade resurser för att genomföra dem. Går man till referenserna blir slutsatsen snarare en prestigekamp mellan halvbildade ekonomer – kung-rådgivare-riksdag – där diskussionerna gick ned sig i träsket ”argumenten är svaga – höj rösten”. 1830 fick han efter 20 år och under hot att hela konseljen annars skulle avgå, gå med på en nedskrivning av sedlarnas nominella värde till Hamburg-kursen (en silvermyntfot) och detta till en sämre kurs än om han inte hade motarbetat beslutet.⁴ Nederlaget grämde Karl Johan till hans död & ännu i sin sista skrift *Sur les banques* (1842) försvarade han sin politik.

* * *

Karl Johans verksamhet 1818-1844 beskrivs i Andreen (1961), Höjer (1960), Girod de l'Ain (1968: ss. 559-637) & Sjöström (2009: ss. 114-133, 141-174). Dessutom finns samtida debattböcker. Höjer skildrar Karl Johans regeringstid 1818-1844 punkt för punkt under rubrikerna inrikes-, utrikes & unionspolitik. Periodiseringen är före-efter julirevolutionen 1830. Det säger inte särskilt mycket om Karl Johan som person. Min egen skildring är ”baklängesbaserad”. Jag skildrar det som senare har kritiserats. Kapitel 8-14 är hans eftermäle.

*

Som historien om Karl Johan brukar traderas tar den slut i och med kröningen 1818. Denna var en ovanligt storslagen affär som efteråt har tilldragit sig en hel del intresse, som ett försök från Karl Johans sida att legitimera sin nya dynasti genom traditionell ståt.⁵ Målgruppen var adeln. Det är också så hans politik brukar skildras: Karl Johan anländer till Sverige med republikanska idéer men blir under intryck av den Gustavianska hovadeln allt mer reaktionär. Det förefaller som en efterkonstruktion, men det är svårt att reda ut Karl Johans unika bidrag till riksstyret. Höjer (1960) kommenterar saken:

Huvudsvårigheten vid författandet av en levnadsteckning över en konung, som under lång tid utövade synnerligen vidsträckt maktbefogenheter, gäller utskiljandet av hans biografi från Sveriges historia under hans regering. ... Då detaljerna i tidens inre

⁴ Höjer 1960: ss. 167-230.

⁵ Alm 2010.

historia ännu äro blott ofullständigt utredda, tillkommer den ytterligare svårigheten att i de särskilda fallen skilja mellan konungens personliga roll och regeringens. ... I fråga om Carl Johans enskilda förhållanden bestå här samma svårigheter, som antyddes i förordet till föregående volym. Dels är källmaterialet sparsamt och fragmentariskt, dels består även för detta skede intrycket, att Carl Johans liv och intressen i hög grad voro identiska med hans offentliga insatser.⁶

Hustrun var av samma mening: ”Han tyckte om att arbeta och förstod sig icke på någon annan sysselsättning.”⁷ En skildring av Karl Johan 1818-1844 skulle alltså var identisk med svensk historia, med konsekvensen att allt som skedde i riket var Karl Johans fel eller förtjänst. Det faller på sin orimlighet. En sådan ställning hade han inte. Inte heller några sådana ambitioner. Om hans franska bana utmärktes av ”a failure of nerve”, utmärktes hans svenska bana av ”a failure of imagination”. Karl Johan saknade helt & hållet samhällsvisioner. Hans intellektuella horisont sträckte sig aldrig bortom den egna ärelystnaden. I början var den begränsningen inte så märkbar. Hösten 1810 i Paris formulerade en rad andra personer hans mål – Fabian Wrede, Gustaf Lagerbielke, Gustaf Fredrik Mörner, Balzar von Platen. Efter kröningen 1818 varken behövde eller ville han längre lyssna på någon. Det var förödande, men mest för honom själv. De 26 åren som kung drev han inte politik, utan expedierade ärenden & försvarade sitt rykte. ”Ingen har fyllt en bana liknande min” är inget bra epitafium för en statschef. Det går inte att leva hur länge som helst på gamla meriter.

* * *

Den ekonomiska politiken

Karl Johans ekonomiska politik 1818-1844 var en fortsättning av hans ekonomiska politik 1815-1818. Konflikten om myntrealisationen har redan skildrats. Den innebar också tullar & import-restriktioner. Den svenska exporten var huvudsakligen stångjärn, timmer & havre. Importen var huvudsakligen kryddor, sprit & lyxartiklar. Under engelske ambassadören lord Bloomsfields tid 1823-1833 skedde en gradvis nedmontering av det komplicerade svenska tullsystemet. Det gynnade framförallt handeln med dagligvaror. Landtullarna mot Norge avskaffades helt. Sjötullarna sänktes till hälften. Karl Johan stödde även ett antal industriprojekt i fysiokratisk anda, även om han inte initierade dem. Jag har räknat 20-30 stycken, men det finns få detaljer. Mest kända är Lantbruksakademin, Laga skifte, Skogsinstitutet & Göta kanal:

- Lantbruksakademin tillkom 1811 med Karl Johans stöd & han blev dess förste preses & styresman.
- Laga skifte (1827) var en fortsättning av storskiftet (1747) & enskiftet (1807). Det innebar att böndernas vetorätt avskaffades och ökade avsevärt jordbruksarealen genom att även allmänningar odlades upp.
- Skogsinstitutet tillkom 1828 med Karl Johans stöd. Det införlivades senare med Skogshögskolan & Lantbruksuniversitetet.
- Göta kanal projekterades under Gustaf IV & slutfördes 1832. Den har kritiserats för att den blev alltför dyrbar (drygt 12 miljarder i 1995 års penningvärde) för att

⁶ Höjer 1960: s. 10.

⁷ Höjer 1960: s. 554.

samhällsekoniskt löna sig, men jag har inte kunnat lokalisera beräkningarna för kritiken. Under 1870-talet fick den konkurrens av järnvägen, men ”var i drift” ända in på 1930-talet. Själva projekteringen & bygget involverade så många personer att den har setts som en viktig utbildningssatsning för senare storskaliga industriprojekt.

- Svenska Industriföreningen (1832-1850) var en föregångare till Svenska Industriförbundet (1910-). Föreningen gav ut en tidning & ordnade utställningar. Kronprins Oscar var beskyddare. Den tycks ha övergivits av sina medlemmar när Karl Johan fick för stort inflytande. Aftonbladet kritiserade den för att med hovets goda minne stödja skråväsendet snarare än den fria företagsamheten.⁸
- Karl Johan stödde också, genom sin finansminister Carl David Skogman grundandet av affärs- & sparbanker.

*

Kritiken har varit Sveriges sena industrialisering. Det förefaller t ex egendomligt att något tillstånd för att bygga järnvägar inte beviljades förrän efter Karl Johans död. Anledningen tycks ha varit att: (1) Karl Johan ansåg järnet skulle gå på export för att hjälpa upp handelsbalansen, inte användas inom landet. (2) Järnvägen konkurrerade med lands-vägarna & Göta kanal. (3) Adels- & bondeståndet misstrorde de ekonomiska argumenten om en framtida avkastning på investerat kapital. (4) Ren moderniseringsfientlighet. (5) Övertygelsen om att ekonomin var ett nollsummespel: Den enes vinst var med nödvändighet den andres förlust. (En inställning som har gått till eftervärlden som ”den svenska avundsjukan”.) Riksdagsbeslutet om statligt finansierade svenska stambanor (med privatfinansierade bibanor) togs 1854 under Oscar I, men bannätet var inte färdigt förrän 1892 under Oscar II.

*

Riksstyrets organisation

Som tidigare påpekats lyckades Karl Johan med hänvisning till nödläget trumfa igenom en betydlig ökning av kungamakten, så att han i vissa fall helt kunde köra över sina rådgivare. Detta orsakade en lång & bitter konflikt med riksdagen. Rådgivarna var nämligen enligt 1809 års regeringsform ansvariga inför riksdagen, men kungen var inte ansvarig inför någon. Konflikterna kring ”allenastyret” kom att bli ett stående inslag hela Karl Johans regeringstid. Omfattningen av ”allenastyret” var dock begränsat till de områden som inte krävde riksdagens godkännande:

- Ekonomiskt stöd till politiker, journalister & privatpersoner.
- Utnämningar till höga poster av huvudsakligen adel & militärer.
- Inrikesspionaget & propagandan.
- ”Vardagsdiplomatien”.

Karl Johan hade genom sina olika ”kassor” & inkomster en betydande handlingsfrihet eftersom han på så sätt gjort sig oberoende av riksdagen. Han lade ned mycket energi på verksamheten, men det är svårt att spåra någon effekt. Karl Johans ”privata” pengar investerades i gods & juveler. (Privata står inom citattecken eftersom Karl Johan alltid hade svårt att skilja mellan offentligt & privat.) Godsen, det rörde sig om jord-, berg- & skogsbruk,

⁸ Björck 1991.

var spridda över hela landet och krävde en administrativ apparat. Eftersom Karl Johan saknade tid, lokalkännedom och sakkunskap var han helt utlämnad åt sina bruksförvaltare varav vissa inte behärskade franska. Ett särskilt sorgebarn var Älvdalens porfyrverk vars produkter var snudd på osäljbara och användes till gåvor. Höjer kommenterar:

Det torde hava rätt en växelverkan mellan det mindre lyckliga resultatet av Carl Johans affärsverksamhet [avkastningen 2 1/3 procent] och det faktum, att han var oerhört besvärlig såsom uppdragsgivare. Han misstänkte ideligen sina ekonomiska förtroendemän och anställda för bedrägerier och delgav dem även i fruktansvärda vredesutbrott dessa misstankar. Därtill kommo häftiga och irrationella anfall av den oupplysta sparsamhet i smått, som hos honom på ett så egendomligt sätt var förenad med en ovanlig generositet i stort.⁹

Vid bouppteckningen hittades Karl Johans reservkassa – 400 tusen Rdr i juveler & 250 tusen Rdr i kontanter – liggande i ett kassaskåp på kontoret. Detta var nära en fjärdedel av hans förmögenhet. En gissning har varit att Karl Johan in i det sista ville ha en reservutgång i fall svenskarna tröttnade på honom eller vice versa.

När det gällde regeringsbeslut införde Karl Johan en svensk motsvarighet till den franska ”Conseil d'État”, statsrådsberedningen. De viktigare ärendena föredrogs tre gånger – enskilt (under Karl Johans levée), i statsrådsberedningen & till slut i konseljen – allting på franska & ibland med sonen som tolk. I början kunde Karl Johan ta beslut direkt. Senare blev det ofta långbänk i statsrådsberedningen innan den avslutande konseljen. De sista åren var det konflikter eftersom statsråden tagit för vana att reservera sig i konseljen om Karl Johan frångick deras rekommendationer i statsrådsberedningen.

Karl Johan påstås varit vän av långa, noggranna & partssammansatta utredningar. Thyselius (1896) har förtecknat dem, men klagar över oredan:

[Det har] understundom visat sig förenadt med oöfvervinnerliga svårigheter att förvärfva full visshet om, huruvida icke någon komité, som verkligen funnits, blifvit förbigången, vidare om en komité vore att hänföra. till den kategori af komitéer, denna samma förteckning afser omfatta, och om komitén verkligen afgifvit något betänkande samt om komiténs sammansättning, komitérades titlar och hvar det afgifna betänkandet numera vore att söka. ... Betänkanden, som uppgifvits förefinnas förvarade på bestämda ställen och i bestämda arkiv, ha numera ej kunnat der återfinnas [och måste betraktas som förkomna].¹⁰

P g a oredan – förmodligen fanns många av utredningarna bara i koncept – har det inte gått att fastställa vilken roll de hade för Karl Johans beslutsfattande. Utmärkande för Karl Johans regeringstid var snarare de muntliga dragningarna, som gjorde att hans politik gick ned sig i ett svårskildrat moras av adhoc-beslut & detaljer. Det fanns sällan någon övergripande plan. Han reagerade snarare än regerade.

Karl Johan lärde sig som påpekats aldrig svenska. Möjligen kunde han i slutet av sin regeringstid följa en enklare konversation. Det kom att allvarligt sinka alla regeringsärenden – 12 à 13 tusen per år – som alla måste översättas och förklaras. Det var även detta med att Karl XIII 1811-1818 skulle godkänna allting från sjuksängen. Ärendena blev under tiden liggande.

⁹ Höjer 1960: ss. 544-545. [Citatet något redigerat.]

¹⁰ Thyselius 1896: förord.

*

Utrikespolitiken

Karl Johans utrikespolitik, ”1812 års politik”, bestod i att han lärerade sig med England & Ryssland, som i utbyte stödde hans Norge-politik. Samarbetet var inte friktionsfritt.

Annekteringen av Norge orsakade hela Karl Johans kronprinstid svårigheter. I Kiel-freden ingick att Danmark skulle kompenseras ekonomiskt för Norge, den s k ”Likvidationsfrågan”. Det danska kravet 1815 var sex miljoner Rdr som som enligt Karl Johan norrmännen själva skulle betala. Dessa svarade med att de i så fall ville ha tillbaka sina exklaver Grönland, Island, Färöarna & även en del av danska Västindien. Eftersom stormakterna, även Ryssland, tog Danmarks parti såg det ett tag ut som om Norge skulle återgå till Danmark. Konflikten blev dock genom Karl Johans motsträvighet (läs diplomatiska slingerbultar) så långdragen att stormakterna hann tröttna, och Norge 1820 slapp undan med halva summan.

Eidsvoll-konstitutionen var ett hastverk. Den 9 september 1814 presenterade Karl Johan ett ändringsförslag som dock norska konstitutionsutskottet ansåg till den grad stärka kungamakten att det röstades ned. Kanske var Håkansson involverad även i detta förslag, men information saknas. 1815 presenterade norrmännen ett förslag att avskaffa sin adel. Med suspensivt veto hade Karl Johan två Storting 1815 & -18 på sig att lägga in ett veto innan ändringen 1821 trädde i kraft. 1821 försökte han med stöd av Ryssland-Preussen-Österrike-Storbritannien stoppa det med ett förslag om absolut veto – det skulle om nödvändigt ske i form av en statskupp, men någon sådan ville stormakterna inte veta av & Karl Johans förslag (HF3?) röstades i sin tur ned av Stortinget 1821 & -24 och i en kortad form 1828. Tsar Nikolaus motiverade sitt handlande med ett råd till Karl Johan ”oss furstar emellan”: att om fursten givit folket en författning var det också hans plikt att upprätthålla den. Karl Johan tänkte dock annorlunda.

Karl Johans viktigaste krav [1821] var: en radikal utvidgning av kungens rätt att utfärda provisoriska bestämmelser; införande av absolut veto [i stället för suspensivt veto]; rätt att upplösa Stortinget utan att samtidigt ge betryggande regler för val till nytt Stortingsmöte; Storting endast vart femte år, inte längre vart tredje; rätt för kungen att avskeda samtliga ämbetsmän utan dom och rannsakan, med undantag för domare; rätt för kungen att bestämma över sammansättningen av statsrådsavdelningen i Stockholm, där medlemmarna inte skulle växla årligen; Stortinget skulle kunna samlas även utanför Kristiania; veto i naturaliseringsfrågor (för att hindra dansk infiltration); rätt att utnämna Stortingets president samt att bestämma vilka ärenden Stortinget skulle behandla, samtidigt som ett urtima Storting endast fick behandla kungliga propositioner; omorganisation av riksrättsinstitutet, så att kungligt utnämnda och avsättningsbara ämbetsmän fick majoritet i rätten; upprättande av en ny, ärftlig adel (troligen för att skapa förutsättningar för ett konservativt överhus); samt slutligen en väsentligt inskränkt tryckfrihet.¹¹

Det suspensiva vetot kunde användas två gånger. Det finns en uppgift om att Sverige senare tolkade norska grundlagen som att den kunde användas tre gånger, men jag har inte kunnat bekräfta det. Den samtida diskussionen om unionsfördraget refereras av Johanson (1837).

¹¹ Kaartvedt 1998: s. 120.

Weibulls monografi (1957) visar dock att mycket information denna tid inte var tillgänglig utanför sekreta utskottet.

1825 gjorde Karl Johan ett försök att sälja av några av sina äldsta linjefartyg, för att få pengar att modernisera flottan. Kunderna var Colombia & Mexiko, Spanska kolonier som vid denna tid försökte bryta sig loss. Försäljningen ägde rum samtidigt som England erkände dem som självständiga stater & har tolkats som ett försök av Karl Johan att bryta sig loss ur den ryska intressesfären. Tyvärr för Karl Johan tillhörde Spanien den heliga Alliansen, Alexander I gjorde deras sak till sin & England var ovilligt att ta ställning i Sveriges konflikter. Karl Johan tvingades, under hot om att Spanien skulle börja kapa svenska handelsfartyg, tillbaka under det ryska paraplyet, där Sverige skulle förbli ända fram till Krimkriget 1853/56.

Karl Johan brukar av eftervärlden benämnas fredsfursten. Fredsviljan förefaller påtvingad av omständigheterna. Höjer refererar ett brev från 1833:

Vid ett försök att besvara det förra spørsmålet [om valet mellan England & Ryssland] torde man till utgångspunkt kunna taga ett förtroligt brev, som konungen skrev till sonen den 10 augusti 1833, således blott några månader före neutralitetsförklaringen. Han hävdar där med stor bestämdhet, att en alltför långvarig fred förslöar allmänandan, uppmjukar känslan för politiskt oberoende och utsätter regeringarna för anspråk och krav från folk, som däremot vid minsta fara skulle vara lätta att leda. Men mot denna förvisning ställer han en annan, nämligen de finansiella tillgångarnas otillräcklighet, när det gällde att upprätta nationer, som hölle på att nedsjunka i tvinsot. »Och detta är just vårt fall, min käre vän.» Sverige hade en talrik armé och åtminstone delvis en därtill svarande utrustning, men det saknade medel att förläna den liv och rörelse. - Det är alltid vanskligt att välja mellan Carl Johans många, ofta motstridiga yttranden i ömtåliga frågor, när hans praxis ej ger något besked; det subjektiva hos forskaren får lätt en otillbörligt stor plats. Men något av äkta känsla och verklig iakttagelse synes dock tala ur dessa rader i brevet till Oscar, där besvikelsen över en för passiv och för blygsam roll på den europeiska scenen lyser igenom. Dessa uttalanden stå även i god samklang såväl med hans föregående bana som med hans oroliga begär att i alla fall på något sätt, gärna som medlare eller rådgivare, om ej andra chanser erbjödo sig, ingripa i varje europeisk kris från de hundra dagarna till 1840-1841 års orientaliska konflikt. Det var en neutralitet, som ej var principens utan de bristande militära och pekunjära resursernas men som därför ej blev mindre segt fasthållen, när det verkligen gällde.¹²

Ett led i att få neutralitetspolitiken respekterad av stormakterna var att Sverige-Norge trots allt skulle kunna försvara sig när det gällde. Det är tveksamt om det målet någonsin uppnåddes. Försvaret var hela tiden underfinansierat & föråldrat men hade hög svansföring. Hela Karl Johans regeringstid & fram till 1:a världskriget ältades samma tre frågor: (1) Härordningen (indelade soldater eller värnplikt). (2) En skärgårdsflotta av många små billiga fartyg eller en högsjöflotta av ett fåtal dyrbara dito. (3) Invasionsförsvaret (skalförsvaret, djupförsvaret eller möjligheten att ta striden till fienden). Karl Johan tycks med den ryska invasionen i färskt minne ha förespråkat ett djupförsvaret med fästningar, indelta soldater spridda över landet & en skärgårdsflotta till Stockholms försvar. Karlsborgs fästning, uppförd 1820-31, var tänkt som ”reservhuvudstad”.

*

¹² Höjer 1960: s. 261.

Presspolitiken & propagandan

Karl Johans ansträngningar att påverka opinionen & sitt eget eftermäle har tilldragit sig stort intresse. ”Presspolitiken” var i början mycket handgriplig. Han lät t ex samla alla Stockholms boktryckare och sade dem ”att han, om någon af dem vidare understode sig att låta massan uppviglande pamfletter utgå från sin officin, ofördröjligen skulle gifva befallning om boktryckarens gripande och utan vidare omständigheter genast skulle låta fysiljera honom.”¹³ Senare styrdes pressen genom varningar, cirkulärskrivelser & dekret. Vardagskorruptionen var omfattande: T ex att 1200 svenska & norska tidningsmän försågs med gåvor, pensioner & långsiktiga lån.¹⁴ Karl Johan hade ett eget ämbetsverk ”Kungens allmänna byrå” som skötte sådana detaljer. Det fanns även en Parisfilial.

Under Karl Johans regeringstid ledde 81 tryckfrihetsåtal till domar, hälften av dem fällande. Merparten åtal ägde rum efter juli-revolution 1830. Indragningsmakten användes i 63 fall, innan den 1840 avskaffades. Det juridiska moraset gjorde varje åtal till ett spektakel. Effekten var framförallt att förgifta samhällsklimatet. Karl Johan hade för vana att beklaga sakernas tillstånd inför diplomatkåren:

Den danske ministern fick sålunda 1834 höra att våld (force) var det enda som hjälpte mot opposition och journalister, Man borde avskaffa alla tidningar. På ministerns invändning att tidsandan fordrade en viss hänsyn svarade Carl Johan: “Tidsandan är inte sådan som dessa journalister utger den vara. De är eländiga människor som vill förvilla folket. Folket är bra – sätt Er i spetsen för 100 000 man och folket skall följa Er och genast överge journalisterna med deras tidsanda... De är alla tyranner, personer, sådana som Robbespiere, Marat, tigrar som bara väntar på ett lämpligt tillfälle att sluka Er och sedan äta upp varandra.” Vid ett samtal med ryske ministern i Stockholm betecknade han den europeiska pressen som en cancer som gnagde på alla samhällets förhållanden och som absolut måste utrotas.¹⁵

Karl Johan favoritmaximer påstås ha varit ”Il n'y a pas de petits ennemis” & ”il faut respecter les masses”. Eftervärlden har döpt detta till ”skuggrädsla” men för Karl Johan var det klok politik. Han ville köpa alla. Begreppet lojal opposition låg utanför hans fattningsförmåga. ”Opposition c'est conspiration”. Det mesta av detta är skildrat i Knut Wichmans monografi från 1927 om åtalet av Crusenstolpe, och dess efterbörd.

* * *

Karl Johans tredubbla auktoritet som Napoleons ”vicekung”, överbefälhavare och vald tronföljare gjorde honom som påpekats svår att motarbeta. Det var också detta med Karl Johans rent histrioniska talanger, som bokstavligen lämnade omgivningen svarslös. Två exempel:

Då Napoleons minister Alquier 1811 med hot sökt tvinga den till Sverige nyanlände Karl Johan att verkställa kejsarens vilja, hade han raskt arrangerats en scen, där prins Oscar spelade med. »Jag söker hellre döden i spetsen för mina grenadjärer», för Karl

¹³ Rapport från ryske ministern Suchtelen. Stockholm 1811-03-28, citerad i: Ahnfeldt & Suchtelen 1887: s. 236; Boberg 1989: s. 32.

¹⁴ Torbacke 2000: s. 268.

¹⁵ Boberg 1989: s. 166.

Johan ut, »stöter hellre en dolk i mitt bröst, kastar mig på huvudet i havet, eller sätter mig gränsle över en kruttunna för att flyga i luften... Se där min son [Oscar gjorde sin entré], som skall följa mitt exempel. Gör du det, Oscar?» – »Ja, pappa.» – »Kom i min famn, du är förvisso min son!»

...

När Karl Johan hösten 1832 tog farväl av sonen för att fara till Norge, apostroferade han honom på följande sätt inför ett häpnande statsråd: »Du är omgiven av förrädare, men hellre än att överge Sverige – så döda dig! Döda din maka! Döda dina barn!»¹⁶

Svårt att veta hur man ska ställa sig till en dylik teaterföreställning.

*

Vilket för oss tillbaka till frågan varför Karl Johan trots Napoleons spådom satt kvar på sin tron ända till slutet och t o m fick ett smickrande eftermäle. Det korta svaret är att han åstadkom det som förväntades av honom: fred, pengar, stabilitet & krigisk ära. Folkmängden ökade 1810-1844 med 41 procent. BNP ökade samma tid med 215 procent. Statsskulden var tidvis nere på noll. Riket blev en hedrande dubbelmonarki – nästan ett kejsardöme. Det långa svaret är en fascination inför hans personlighet. Alla som någonsin träffat Karl Johan har vittnat om hans ”ormtjusartalanger”. Här en beskrivning från franska sändebudet Markis Marie-Hippolyte de Rumigny cirka 1817:

The Prince Royal presents two very different sides ... On the one hand, one recognises in him a man of elevated genius, ardent, active, enterprising; and, above all, a captain with the gift of audacity and success. It is not uncommon for heroes who shine in the field to appear weak and mediocre at other times and in relation to other objects ... He is agitated by the weaknesses of a restless, irritable, irresolute spirit. ... He is an ambitious personage raised by events beyond the bounds of the wildest imagination, who is not satisfied with his lot. ... His political principles have no settled lines. In the same breath he speaks like an absolute despot, and like a republican demagogue. ... This medley is the result of the studies and impressions of his youth, which took such deep root as to be difficult to destroy ... His greatest talent is to impose upon others by the effect of his elocution. ... It is true that he has the gift of eloquence, vehement, impetuous, passionate, which seduces and carries away his hearers, not by its force or reason, but by its energy and volubility. He has also the great accomplishment of knowing how to charm by his affable and ingratiating manners.¹⁷

*

Mot slutet av sin regeringstid påstås Karl Johan ha förlorat sin fingertoppskänsla för vad som rörde sig i tiden. Franske envoyén greve Charles Edgar de Mornay (1803-1878; envoyé 1835-1845) har berättat om Karl Johans ursinne över den liberala oppositionen under 1840 & -41 års riksdag:

De uslingarna, de otacksamma! Må de allesamman dra för fan i våld! Jag ångrar, att jag har tjänat dem! Jag skulle önska, att jag aldrig satt min fot hos dem! De glömma de svårigheter, ur vilka jag dragit dem, och vad jag var, när de kommo och sökte upp mig. Jag var marskalk av Frankrike! Och jag har avstått från denna titel för att tjäna och

¹⁶ Palmstierna 1939: s. 475.

¹⁷ Barton 1925: ss. 147-148.

styra dem. Ja, jag har haft äran att vara marskalk av Frankrike, och jag är numera endast konung av Sverige! För deras skull har jag förnekat mitt blod, mitt fosterland, och jag har burit vapen mot Frankrike! Förbannad vare deras krona!¹⁸

Angreppen 1840 & -41 har tolkats som en reaktion på allt det överdrivna berömmet av Karl Johan under hans första tid i Sverige, men får nog snarare tolkas som en helt naturlig önskan av riksdagen att lägga band på en självsvåldig monark.¹⁹ Efter riksdagen 1840 & -41 lugnade det ned sig. Karl Johans 25-årsjubileum på tronen 1843 firades över hela landet & uppfattades som en försoningsritual & tack för allt som varit.

Jean-Baptiste Bernadotte dog den 8 mars 1844 i sviterna av en blodpropp. Han var då 81 år.

¹⁸ Lindwall 1919: s. 226.

¹⁹ Rexius 1917.